

VIDA SAVONIAKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas, Lietuva
Lithuanian Institute of History, Lithuania

EDUARDO VOLTERIO ETNOGRAFINIŲ-STATISTINIŲ STUDIJŲ IDĖJA

Eduardas Volteris' Concept on Ethnographic-Statistic Studies

SUMMARY

The article aims to reveal how Eduardas Volteris interpreted ethnographical concepts of the Russian Imperial Geographical Society and the Lithuanian Science Society through his idea of ethnographical-statistical studies. The Russian Imperial Geographical Society developed ethnographical-statistical studies in order to determine the 'tribal' composition of the population. The theory distinctively integrated the concepts of the 'history of ideas', observation methods, spreading in the Western ethnography, and 'ethnographical statistics'. Participating in the activities of the Lithuanian Science Society, Eduardas Volteris raised the discourses of 'the soul of a nation', etc., in ethnographical-statistical studies. The holistic rhetoric of this idea is analysed from a theoretical point of view. Attention is concentrated on the following topics: ethnographical statistics, ethnographical-statistical studies of Lithuania; and the idea of ethnographical statistics in the Russian Empire and in Europe.

SANTRAUKA

Straipsnyje siekiama atskleisti, kaip Eduardas Volteris, remdamasis savo etnografinių-statistinių studijų idėja, interpretavo Rusų imperatoriaus geografijos draugijos ir Lietuvos mokslo draugijos etnografijos sampratą. Rusų imperatoriaus geografijos draugija plėtojo etnografinės-statistines studijas „gentinei“ gyventojų sudėčiai nustatyti. Teorija savitai integravo „idėjų istorijos“ konceptus, Vakarų etnografijoje plitusių stebėjimo metodus ir „etnografinę statistiką“. E. Volteris, dalyvaudamas Lietuvių mokslo draugijos veikloje, etnografinėse-statistinėse studijose išskėlė „tautos sielos“ ir kt. diskursus. Teoriniu požiūriu analizuosime šios idėjos holistinę retoriką. Aptarsime klausimus: etnografinė statistika; Lietuvos etnografinės-statistinės studijos; etnografinės statistikos idėja Rusijos Imperijoje ir Europoje.

RAKTAŽODŽIAI: Eduardas Volteris, antropologijos istorija, Rusijos Imperija, etnografinė statistika, lituanistika.

KEY WORDS: Eduardas Volteris, history of anthropology, Russian Empire, ethnographic statistics, Lithuanian Studies.

1889 m. Eduardas Volteris, dirbdamas Rusų imperatoriaus geografijos draugijoje, atliko etnografinės statistikos tyrimus Suvalkų gubernijoje. Vėliau jis rašė:

Lietuvių tautos etnografinės statistikos reikšmę mokslui aš jau 1889 m. pradėdamas kėliau savo raštuose ir pranešimuose, skaitytuose Rusų Imperator. Geografijos Draugijos posėdžiuose. Netrukus po to aš pats ėmiausi rinkti Suvalkų gubernijos etnografinės statistikos medžiagą; ją sistemingai sutvarkęs, 1901 m. paskelbiau veikalė *Spiski naseleennyh mest Suvalkskoj gubernij, kak material dlia istoriko-etnografičeskoj geografija kraja*“ (F17-294, l. 1-2).

Rusų imperatoriaus geografijos draugija norėjo nustatyti „gentinę“ Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų sudėtį, tad reikėjo naujų duomenų. Buvo atlikti statistiniai ir etnografiniai tyrimai. Šie *Kito* tyrimai rodo holistinės etnografijos sampratą (Beselovskii 1880; Voliteri 1901: 1; Moore 2014; Thornton 2014), kuri vėliau konceptualizuota kaip Lietuvos „etnografinių-statistinių“ studijų idėja. Praėjus trims dešimtmečiams, mokslininkas, gyvendamas Lietuvoje, skatino lietuvius atlikti *savas* etnografinės statistikos studijas, kurios „apims vietos gyventojų kultūrinę būklę, kultą, tautybės problemas klausimus ir daug kitų“ (Volteris F17-294).

Kyla hipotezė, kad mažai tyrinėtose etnografinės-statistinės studijos integruoja Europos bei Rusijos Imperijos mokslo idėjas. Istoriografija (Bušmienė 1973; Sauka 2016), Lietuvos ir Vokietijos archyvų dokumentai (Volteris F17-3; F17-207; F17-208; Hann. 152 Acc. 53/84 Nr. 86) liudija E. Volterio plačius akademinius teorinius tarpdalykinius intere-

sus bei kontaktus. Ar išsiskiria E. Volterio etnografinių-statistinių studijų samprata? Šiame straipsnyje siekiama atskleisti E. Volterio etnografinių-statistinių studijų idėją.

Teoriniu šio tyrimo pagrindu laikykime idėją, kad E. Volteris interpretavo etnografinių-statistinių studijų (Voliteri 1901: 1; Moore 2014; Thornton 2014) teorinę retoriką. Šią prielaidą leidžia daryti dvi mintys istoriografijoje. Pirmiausia pats mokslininkas rašė, kad tyrimams Suvalkų gubernijoje ruošėsi ilgai; su savo idėjomis jis plačiai supažindino akademinę bendruomenę ir ketinančius dirbti „Rusijos etnografinės statistikos srityje“ (Voliteri 1901: 1). Be to, istoriografijoje žinoma, kad lietuvių intelektualai taip pat kalbėjo apie „savo statistiką“ (Gieda 2017: 142).

E. Volteris (1856–1941) gimė Hagenskalne, netoli Rygos, vaistininko šeimoje. 1875 m. baigė Rygos gimnaziją ir pradėjo studijuoti kalbotyrą Leipzigo universitete. Anot Leonardo Saukos, 1877 m. išvyko į Tartu (tuomet Dorpado) universitetą, kur išlaikė kandidato egzaminus iš rusų literatūros. 1880 m. mokėsi Maskvos ir Charkovo universitetuose. 1883 m. apgynė disertaciją iš kalbotyros ir gavo slavų filologijos magistro laipsnį. 1885–1918 m. buvo Sankt Peterburgo universiteto slavistikos katedros privatdocentas: skaitė kalbotyros, etnografijos, senosios literatūros, lietuvių mitologijos ir tautosakos kursus (plačiau žr. Sauka 2016: 64). 1883 m. Karaliaučiaus universitete prof. Adalberto Bezenbergerio darbai įkvėpė rengti kalbos ir kraštotyros ekspedicijas po Mažąją, o paskui ir Didžiąją Lietuvą. 1883–1887 m. jis tyrinėjo

128 Lietuvos vietoves (plačiau žr. Neza-bitauštas 1928; Sauka 2016: 64). 1918 m. atvyko gyventi ir dirbti į Lietuvą. Palaidotas Kaune.

Istoriografijoje nagrinėjama, kaip mokslininkas lygino latvių, lietuvių, vokiečių etnografiją, kultūrą: literatūrą, mitologiją, etnologiją (Voliteri 1890; Volteris 1909; plačiau Bušmienė 1973; Sauka 2016: 65; Milius 1993: 16; Galiopa, Fišman 2009). Netgi straipsnyje „Lietuvių etnografijos darbų apžvalga (1879–1890)“ jis itin daug dėmesio skyrė lietuvių kalbai (Milius 1993: 22). Lingvisto išsilavinimas darė įtakos teorinei minčiai – lyginamajai kalbos, kultūros analizei, kartu kultūros nacionalumo paieškoms.

Tyrėjų sutarimu, E. Volterio veikla reikšminga baltistikai, lituanistikai ir tautiniam Atgimimui. Lietuvos mokslui nusipelnė dalyvaudamas Lietuvių mokslo draugijos veikloje (Valaitis 1932; Jur-

ginis 1975), remdamas lietuvių studentus Sankt Peterburge (Gieda 2017: 133), Lietuvos universiteto veiklą, 1922–1934 m. vadovavo Humanitarinių mokslų fakulteto Archeologijos katedrai, iki 1925 m. – bibliotekai, dėstė, rengė archeologines, etnografines, tautosakines, kalbines ekspedicijas (Milius 1993; Vėlius 1995; Butkus, Vaisvalavičienė 2006; Nakienė, Žarskienė 2007; Sauka 2016) bei atliko daug kitų darbų.

V. Milius minėjo „etnodemografinę“ medžiagą E. Volterio tyrimuose (Milius 1993: 19). Tačiau istoriografijoje neatskleisti jo „etnografinių-statistinių“ studijų diskursai. Todėl nagrinėdami, ar ši teorinė idėja turi *savų* aspiracijų, dėmesį sutelksime į tris analitinius lyginamuosius klausimus: etnografinė statistika; E. Volterio Lietuvos etnografinės-statistinės studijos; etnografinės statistikos idėja Carinėje Rusijoje ir Europoje.

ETNOGRAFINĖ STATISTIKA SUVALKŲ GUBERNIJOJE

1889 m. E. Volteris Rusų imperatoriaus geografijos draugijoje akademiko A. A. Kuniko pavedimu domėjosi etnografinė statistika, surinkta P. I. Keppeni. Carinės Rusijos projektas buvo nukreiptas į Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų „gentinę“ sudėtį – *Kitų* tyrimus. Siekta išsiaiškinti „vietinius“ pavadinimus gyventojų „namų“ kalba. Etnografinių-statistinių tyrimų teorinė prieiga perimta iš P. I. Keppeni; ji nagrinėta istoriniais-filologiniais diskursais (Voliteri 1901: 1). Gubernatorius E. Volteriui davė apgyvendintų Suvalkų gubernijos vietų sąrašą. Tyrimai atlikti bendradarbiaujant su vietiniais gubernijos „statistiniais komi-

tetais“. Gubernatorių nurodymais buvo atspausdinti blankai ir klausimų „lapečiai“ su šiek tiek besiskiriančiais klausimais Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijoms (Voliteri 1901).

E. Volteris teigė, kad Vilniaus ir Suvalkų gubernijose daug lenkų tautybės gyventojų; rašė istoriniais migracijos klausimais, nagrinėjo istorinius dokumentus, valstybių sienas ir kt. (Voliteri 1901: 3–6; Voliteri 1906). Suvalkų gubernijos programoje tyrė „vietinius“ ir ne-nuolatinčius gyventojus. Visų žmonių klausta, kokie vietovių pavadinimai, jų kalbiniai ypatumai, ežerai ir upės netoliese, kokiai „genčiai“, lyčiai priklauso

gyventojai, kokia kalba namie kalba, koks jų tikėjimas, ar raštingi – jei neraštingi, tai kokios „genties“, kokius senovės paminklus žino, kokius piliakalnius, ką jie istoriškai reiškia ir pan. Stengtasi užfiksuoti žmonių migracijos procesus, žemės reformų padarinius (Voliteri 1901: 1–7). Metodai buvo saviti. Senesnių surašymų ir naujai išdalytų „lapelių“ medžiaga nesutapo.

Etnografinės-statistinės studijos buvo apibrėžtos kaip istorinė-etnografinė krašto geografija (Voliteri 1901). XIX a. pa-

baigoje, Aurelijaus Giedos tyrimais, „genetinėje istorijoje“ buvo koncentruojamasi į teiginius „apie praeities tiesos visumą“ (Gieda 2017: 153). Istorinis „genties“ tyrimas istoriniais diskursais susisieja su Europoje žinomos „genetinės istorijos“ idėjomis – jas papildo Rusų imperatoriaus geografijos draugijoje plėtę požiūriai į „faktus“ ir statistiką. E. Volteris teigė, kad etnografinė statistika Suvalkų gubernijoje buvo „gentinės“ Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų sudėties tyrimai.

LIETUVOS ETNOGRAFINIŲ-STATISTINIŲ STUDIJŲ KLAUSIMAS PAGAL E. VOLTERĮ

Gyvendamas Lietuvoje ir aktyviai dalyvaudamas Lietuvių mokslo draugijos veikloje, latvis E. Volteris skatino savos „tautos etnografinės statistikos“ tyrimus. 1930 m. rankraštyje „Lietuvos etnografinių-statistinių studijų klausimas-straipsnis“ jis rašė:

Iš esmės aš neneigiu svetimųjų kraštų sukurtų mokslininkų vertybių, tik manau, kad jas galime naudoti tik papildymui savo tautinių vertybių mokslo, nes tik lietuvis mokslininkas iki galo supras mūsų tautos sielą su jo giliomis aspiracijomis. Taigi tautos kultūros mokslo vertybės tegali būti kūriamos tik jos pačios sūnų, o ne importuojamos iš svetur (Volteris F17-294).

Jis pateikė siūlymą plėtoti Lietuvos etnografinės-statistines studijas, teigdamas, kad esame pakankamai subrendę kultūros darbams, todėl turime nieko nelaukdami imtis patys plataus kultūros darbo, o nebežiūrėti į kaimyninių tautų mokslininkų darbus:

Dar tik praetame amžiuje mokslo pasaulis tesuprato etnografinių-statistinių tyrimų ir studijų svarbą, todėl neseniai tepradėta rinkti tautų etnografinė statistika, šiandien jau davusi daug naujų daviniių ir medžiagos žmonijos dvasinei ir materialinei kultūrai pažinti.

Lietuvių tautai, neseniai pradėjusiai gyventi nepriklausomu gyvenimu ir kurti naujas dvasinės ir materialinės kultūros vertybes, nūn dar nebuvo nei laiko, nei galimumo apimti visas kultūros mokslo sritis. Iki šiol reikėjo visą dėmesį kreipti į ekonominio, politinio ir visuomeninio gyvenimo sričių tvarkymą (Volteris F17-294: 1).

„Etnografinės-statistinės studijos“ buvo suvokiamos kaip savaime suprantama nacionalizmo dalis, aiškinanti priklausomybės tautai ypatybes, nes, pasak E. Volterio, „tautos dvasinės ir materialinės kultūros vertybių pažinimas – mūsų tautinės ir valstybinės garbės reikalas“. Šie teiginiai interpretuoja 1909 m. išsakytas E. Volterio mintis apie latvių literatūrą ir latvių žemės etnologiją:

Ar savo pradžioje latvių literatūra buvo rezultatu vokiečių kultūros veikimo ar ne – šiandien aišku, kad besiplėtojant tautiškam susipratimui ir savarankiškumui¹, buvo periodas rimto stengimosi pažinti savo tėvynę ir išnaudoti prigimtas literatiškas įjegas. Latviai liovės jau šiandieną žiūrėt į kitus, užtat ir literaturoje žengia savais keliais. Ačiui *Bielenšteiniui*, *Bezenbergeriui*, *Muelenbachui*, *Endzeliniui* ir k. kalba ir latvių žemės etnologija prieinama mokslui. Literatura ir kalba, taip išplėtoja, kad tautos tolimesniam lavinimui drąsiai tarnauti gali. Sąlygos, kuriose literatura plėtojosi mažai iširtos, nes jokios istorijos kultūros, cenzūros ir valdžios politikos Pabaltijoje dar nėra (Volteris 1909: 15).

Anot L. Saukos, latvių poetas Janas Rainis yra taikliai įvertinęs E. Volterio veiklą kaip kovą už mūsų abiejų broliškų tautų esmę (Sauka 2016: 63). „Savos“ kultūros tyrimus jis laikė politiniu prioritetu; ir Latvijoje, ir Lietuvoje nuo Atgimimo pradžios etnologija ir literatūra turėjo „tautos tolimesniam lavinimui drąsiai tarnauti“.

E. Volteriui „etnografinė statistika“ yra kartu ir nacionalinio charakterio tyrimai, iš esmės skirti nacionalizmo aspiracijoms ir suvokimui:

...gausingais raštais rodos pakankamai aš esu įrodęs rusų tautai ir jos mokslo pasauliui, kad lietuvių tautinis charakteris, jos etnografija, kalba ir bendrai kultūros vertybės yra svetimi slavų dvasiai, todėl lietuvių tautos švietimas ir auklėjimas galimas tik jų tautinėje dvasioje. Mano tyrimai yra nemažai prisidėję lietuvių spaudos atgavimui, nes savo raštais esu davęs rusų politikams konkrečius įrodymus, kad lietuvių tautinės dvasios palaužti nepavyks, nes tautos siela miršta tik išnykus pačiai tautai (Volteris F17-294: 2).

Panaši „tautos“ istorinių tyrimų samprata pateikta Jono Basanavičiaus Lietuvių mokslo draugijos programoje (Basanavičius 1902), daugelyje Vokietijos *Volskunde* darbų (Kaschuba 2012; Penny 2008). E. Volteris iškelia „tautos sielos“ sąvoką.

Pabrėžkime, „etnografinės statistikos“ tyrimams, E. Volterio nuomone, svarbi Valstybės centrinio statistikos biuro statistika, taip pat „Lietuvos apgyventų vietų“ tomas; 1923 m. visuotinio Lietuvos surašymo duomenys, tikslus apgyventų vietų sąrašas, kuriuos svarbu kuo greičiau papildyti (Volteris F17-294: 2–3). Be abejonės, E. Volterio idėjos plito. I. Končius 1939 08 06 laiške E. Volteriui rašė, kad „šiomis dienomis važiuoju į Žemaičius statistikos rinkti“. Šiame laiške nupiešti materialinės kultūros artefaktai (Končius F17-131) rodo etnografinio tyrimo atradimus. Dar vienas pavyzdys – 1926 03 25 Dotnuvos apylinkėse tyrinėta archeologijos ir paleontologijos etnografija ir gamta (Volteris F17-405: 1).

Komentuodamas minėtus ir kitus tyrimus, E. Volteris pateikia naują etnografinį klausimyną vietai apibūdinti. Dominuojantys tyrimų objektai – tai vietų pavadinimai, žmonių pasakojimai apie žemės reformos paliestas gyvenamas ir negyvenamas vietas, piliakalnius ir kt. Viena vertus, dėmesys archeologiniams radiniams primena Franzą Boasą, kuris teigė, kad „priešistorinės archeologijos duomenys atskleidžia žmonijos veiksmų progresą laike“² (Boas 2014 [1932]: 25). Kita vertus, šis archeologinis-antropologinis tyrimų aspektas supintas su hermeneutika. Klausimyne kalbama apie piliakalnių pavadinimus, žmonių nara-

tyvus apie senkapius ir pan. – tai holistinės etnografijos samprata (*Can ethnography...* <<https://www.enotes.com>>), kurioje telpa holistinių tyrimų metodai. Holistiniu požiūriu ne etnografas pradeda savo tyrimus hipoteze, o etnografiniai tyrimai kelia idėjas. Be to, trys paradigmos – holistinė, semiotinė, aplinkotyrynė – taip pat rodo etnografinių tyrimų holistinį pobūdį. E. Volteris teigė, kad svarbu apimti vietos gyventojų kultūrinę būklę, kultą, tautybės problemas ir daug

kitų klausimų; reikia iširti ir pažinti „mūsų tautinės sąmonės kilimo klausimą“ ir daug kitų geografijos, geopolitikos, ekonomikos, kultūros ir istorijos problemų (Volteris F17-294: 3-4).

Asimiliacijos procesai buvo vadinami „tautinės sąmonės“ nykimo procesais. Teorijoje teigiama, kad taip pat ypač svarbu iširti Lietuvos pakraščių kultūrą, nes „tų vietų gyventojų tautinė sąmonė dėl svetimųjų kultūrų įtakos nuolatos nyksta“.

ETNOGRAFINĖS STATISTIKOS IDĖJA CARINĖJE RUSIJOJE IR EUROPOJE

Etnografinės statistikos studijos buvo nukreiptos į žmogaus prigimties, gyvenimo aplinkos, istorijos, visuomenės, kultūros įvairovės sampratų pažinimą. Šios idėjos, kaip ir daugelyje „idėjų istorijos“ teorijų, domino ne tik kaip kaip istorijos „faktai“, bet ir kaip modernus „savęs“ supratimas (Barnard 2000: 15). Carinės Rusijos etnografinės statistikos metodologija inkorporavo gausius „statistinius faktus“ šalia etnografinių stebėjimų. Kai kuriais atvejais stebėjimai buvo atmeti kaip subjektyvūs: pavyzdžiui, P. Cubinskii „rinko medžiagą, atskleidžiančią įvairias liaudies gyvenimo puses“ nepriklausomai nuo išpūdžių (Beselovskii 1880: 2). E. Volteris šią teorinę priegą šiek tiek papildė „savęs“ pažinimo klausimais statistikoje.

XVII–XVIII a., pasak Alano Barnardo, filosofai ir juristai atmetė etnografinį „faktą“, jiems rūpėjo abstraktūs ryšiai tarp individų ir visuomenės, tarp visuomenės ir taisyklių, tarp žmonių ir tautų. Šie diskursai klojo pamatus antropolo-

gijai. Apšvietos filosofas Jean-Jacques Rousseau atskyrė „gamtos būklę“ ir „visuomenės būklę“. Dabar dauguma antropologų šių konceptų neatskiria. Tuo metu susidomėta „laukinio žmogaus“, „vietinio“, „vietinio kitų kontinentų gyventojų“ ar kitaip interpretuojama „savage“ samprata (Barnard 2000: 16–22).

Etnografinės-statistinės studijos Rusų imperatoriaus geografijos draugijoje buvo Rusijos Imperijos „vietinių“ ar *Kitų*, tam tikrais aspektais „savage“, gyventojų tyrimai. Etnografinėje statistikoje, kaip ir XIX a. vidurio antropologijoje, sustiprėjo susidomėjimas žmogaus evoliucija (Barnard 2000: 15; Ssorin-Chaikov 2008: 194–195). Be to, Rusų imperatoriaus geografijos draugijos tyrimai rodo susidomėjimą „faktais“. E. Volteris rašė, kad lietuvių ir latvių, kurie artimi savo kalba ir skirtingi somatiniu tipu, antropologinius tyrimus reikia praplėsti, statistiškai plačiau ieškoti visų trijų tipų lietuvių srityse, kartu plėsti ir archeologinius Va-

karų Prūsijos tyrimus bei Prūsų Lietuvos senųjų prūsų srityje (Voliteri 1906: 9). Ši teorijos idėja atskleidžia realistinę evoliucionizmo perspektyvą.

Carinės Rusijos Apšvietos literatūra ir etnografijos tyrimai rodo susidomėjimą nacionalizmo problematika. E. Volteris kygoje *Latvių literatura* mini, kad „prie svarbesnių dalininkų jaunalatvių judėjimo tarp 1850–1880 m., be tų laikų milžinų Ch. Voldemaro, Barono ir Jurgio Allunano, priskaitomi dar: <...> F. Brihwsemneeks-Treuland (gim. 1848 m.), žinomas rinkėjas etnografiškų pasakų, tekstų, patarlių ir mįslių“ (Volteris 1909: 12). Jis mini, kad 1893 m. „šalip peozijos pilnos mytologiškų asmenų ir tautiško idealizmo išauga sveikas realizmas“ (Volteris 1909: 13). „Savęs“ supratimas sietas su Lietuvos įsivaizdavimu pradiniu tautinio judėjimo tarpiniu, simbolinėmis vietomis (Staliūnas 145–149), etnografiniais pasakojimais, folkloru.

Be to, E. Volteris rinko etnografinius duomenis „apie Lietuvių Tautos problemą“ carinės Rusijos spaudoje; „apie Lietuvos atgimimo klausimą“ Amerikos laikraščiuose. Taip pat jis surinko Rusų imperijos Petrogrado žandarų protokolus apie lietuvių veikėjų persekiojimą (Volteris F17-10). Šie faktai rodo jo etnografinių tyrimų profesionalumą kaip kontekstualią situacinę etninės grupės analizę, paremtą etnografinių-statistinių studijų metodais.

E. Volterio nacionalizmo idėjos stiprėjo dalyvaujant Lietuvių mokslo draugijos, įkurtos Vilniuje, veikloje, kurios tikslas buvo „tirti lietuvių tautos gyvenimas ir augimą“ (Basanavičius 1902; *Lietuvių*

Mokslo... 1937). Jis artimai bendravo su Jonu Basanavičiumi (Basanavičius F43-13). Lingvistas, kartu plataus tarpdalykinio profilio mokslininkas, etnografinės statistikos studijas interpretavo nuo „gentinių“ *Kito* tyrimų iki *savos* „tautos sielos“, „tautinės sąmonės“ holistinio pažinimo. Mokslininkas etnografinių-statistinių studijų idėjoje savitai susieja Lietuvių mokslo draugijos įstatuose (*Lietuvių Mokslo...* 1937) suformuluotus uždavinius: tirti lietuvių antropologiją ir etnografiją, lietuvių *archailogiją* ir istoriją, geografiją bei statistiką ir kitas gamtos mokslų šakas. Etnografinių-statistinių studijų idėja, be abejonės, tarpdalykinė ir holistinė.

Etnografinio holizmo retorikoje, Roberto J. Thorntono teigimu, antropologija, kaip moralus mokslas, „atskleidžia etnografijos teksto reikšmes, moralę, žinias bei hermeneutinę interpretaciją“. Toks tekstas garantuoja „fakto faktiškumą“ (Thornton 2014[1988]: 378–379). Be to, antropologiniams faktams nustatyti, pasak Henriettos L. Moore, svarbus „kontekstualizacijos procesas“ (Moore 2014[2004]: 363). E. Volterio etnografinė statistika, tiesa, apibrėžta penkiais dešimtmečiais anksčiau, atskleidžia panašų tarpdalykinį teorinį požiūrį. Etnografinių-statistinių studijų idėja siekiama atskleisti kuo daugiau „faktų“, kuriems taip pat svarbus „kontekstualizacijos procesas“. E. Volterio etnografinė statistika iš įvairiausių vietovių, piliakalnių, kapų ir t. t., tiek ir paribių teritorijų reikalinga „hermeneutinei interpretacijai“, kuria jis domėjosi daugelyje tyrimų (Volteris 1887; 1901; 1906; 1909). Etno-

grafinė statistika atskleidžia „tautos sielą“ įvairiausių pavadinimų, žmonių pasakojimų apie apgyvendintas ir neapgyvendintas vietas tarpkultūrine „hermeneutine teksto interpretacija“. Faktų gausa, E. Volterio žodžiais, leis ištirti ir pažinti „mūsų tautinės sąmonės kilimo klausimą“, taip pat „tautinės sąmonės“ nykimo procesus Lietuvos pakraščių kultūroje, kur „tų vietų gyventojų tautinė sąmonė dėl svetimųjų kultūrų įtakos nuolatos nyksta“.

1930 m. E. Volterio interpretuotos etnografinės-statistinės studijos skiriamu dėmesiu vietos kultūrai turi bendrumų su kultūrinių arealų teorijomis (Barnard 2000: 51; Volteris F17-294), tačiau vietos

tyrimų idėjas aiškiai išskiria E. Volterio etnografijai būdingas pozityvizmas, supintas su romantiškomis „tautos sielos“ sampratomis. Etnografija orientuota į istorinius holistinius „tautos sielos“, „tautinės sąmonės“ tyrimus, Volterio žodžiais (Volteris F17-294: 4), „taigi nieko nelaukę ženkime su kultūros ir mokslo švyturiu į tautos sielos pasaulio gelmes. Iš piliakalnių išvaduokime gyvąją tautos Senovę – pasakų užburtąją karalaitę. Iš senkapių prikelkime milžinų dvasią“. Šis teiginys kaip Herderio diskursai (Moyar 2017; Spencer 2002: 391) poetiškai vainikuoja E. Volterio nacionalizmo idėją – tai platesnių ateities diskusijų klausimai.

IŠVADOS

E. Volteris interpretavo Rusų imperatoriaus geografijos draugijos mokslo tradicijoje žinomas etnografinės statistikos teorines prieigas. „Genties“ sudėties ir istorijos „faktus“ mokslininkas atskleidė moderniu „savęs“ supratimu, kaip „idėjų istorijos“ teorijos (Barnard 2000: 15). Analizavo „vietinių“ ir migruojančių žmonių naratyvus remdamasis realistine evoliucionizmo perspektyva. Etnografinių kelionių atradimai (Voliteri 1887), lietuvių literatūros ir dialektologijos, lietuvių, senųjų prūsų ir senųjų latvių rašto tyrimai (Volteris 1903), istorinė antropologinio-etnologinio tipo genezės analizė (Voliteri 1906), etnografinės statistikos tyrimai, etnografijos, antropologijos ir archeologijos (Volteris 1909) sampratos veikė holistinį tarpdalykinį žvilgsnį į

baltistikos ir lituanistikos tyrimus. Lietuvos etnografinių-statistinių studijų idėja interpretuota dar plačiau. „Genties sudėtį“ išstūmė „tautos sielos“ samprata. Teorija atitiko Lietuvių mokslo draugijos siekį tyrinėti „*lietuvių tautą* par excellence“ (Basanavičius 1902: 3; Alseika 1928: 164–165), o programos uždaviniai sieti su tautos Atgimimu, išlikimu, saugumu bei bendrabūviu Vidurio ir Rytų Europoje. Idėja persmelkta romantiškomis „tautinės sąmonės“ kilimo ir nykimo sampratomis. Etnografinė statistika *Volkskunde* tyrimų lauką Lietuvoje savitai praplėtė antropologijai būdinga etninių grupių tautinės orientacijos, asimiliacijos, paribių tyrimais. E. Volterio etnografinės-statistinės studijos išsiskyrė kaip nacionalizmo idėja.

Literatūra

- Alseika Danielius. 1928. Daktaras Basanavičius, kaipo Lietuvių Mokslo Draugijos įkūrėjas, vedėjas ir mokslininkas, *Lietuvių tauta: Lietuvių mokslo draugijos raštai*. Knyga IV. Šašiuvinys 2: 163–184. Vilnius: Ruch'o spaustuvė.
- Barnard Alan. 2000. *History and Theory in Anthropology*. Cambridge: University Press.
- Basanavičius Jonas. 1902. Ar reikalinga mums *etnografiška* draugystė? *Varpas* 2: 43–45.
- Beselovskii A. N. 1880. Recenzija, Cybinskii D. Cl. P. P. *Trudy etnograficeskogo-statisticeskoi ekspedicyi bi Zapadno-Russkii kraii, snariazemnoi imperatorskim ruskim geograficeskimi obssectom. Jugo-zapadnyi otdeli. Materialy i izsledovaniija, sobrannyja 7 tomov*. S-Peterburgi: Tipografija Imperatorskoi Alademii nayki.
- Boas Franz. 2014 [1932]. The Aims of Anthropological Research, Moore L. H. and Sanders T. (eds.). *Anthropology in Theory: Issues in Epistemology*: 22–31. Oxford: Wiley Blackwell.
- Bušmienė Stasė (sud.). 1973. *Eduardas Volteris: bibliografija*. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka.
- Butkus Alvydas, Vaisvalavičienė Kristina. 2006. Baltų humanitarui – 150, *Tautosakos darbai* 31. *Can ethnography be defined as ultimately holistic? if so, then what does this permit?* /eNotes <<https://www.enotes.com/homework-help> [žiūrėta 2018 09 24]
- Gieda Aurelijus. 2017. *Manifestuojanti Klėja: istorikai ir istorika Lietuvoje 188–1940*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jurginis Juozas. 1975. Lietuvių mokslo draugija, Merkys V. (red.). *Iš lietuvių kultūros istorijos: mokslo kultūros ir švietimo draugijos: 37–118*. Vilnius: Mokslas.
- Lietuvių Mokslo Draugijos Vilniuje Įstatai*. 1937. Vilnius: „Ruch“ spaustuvė.
- Galiopa Vitalij, Fišman Olga. 2009. *Eduardas Volteris, Fišman O., Kulnytė B., Lazauskaitė E. (sud.). Senoji Lietuva*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Grinius Kazys, Volteris Eduardas, Basanavičius Jonas, Tumas Juozas, Inulaitis Augustinas. 1910. *Trumpa folkloro dalykams rinkti Programa*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, M. Kuktos spaustuvė.
- Kaschuba Wolfgang. 2012. *Einführung in die Europäische Ethnologie*. München: C.H.Beck.
- Milius Vacys. 1993. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė–XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Moore L. Henrietta. 2014[2004]. Global Anxieties: Concept-Metaphors and Pre-theoretical commitments in Anthropology, Moore L. H. and Sanders T. (eds.). *Anthropology in Theory: Issues in Epistemology*: 363–375. Oxford: Wiley Blackwell.
- Nakienė Austė, Žarskienė Rūta (eds.). 2007. *Lietuvių etnografinės muzikos fonogramos: 1908–1942 / The phonograms of Lithuanian Ethnographic Music: 1908–1942*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Nezabitauskis Adolfas. 1928. Prof. Eduardas Volteris (70 metų sukaktuvių proga), *Tauta ir žodis* 5: 344–360.
- Penny H. Glenn. 2008. Traditions in the German Language, Kuklick H. (ed.). *A New History of Anthropology*: 79–95. Oxford: Blackwell.
- Sauka Leonardas. 2016. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje: tyrėjai ir jų darbai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Spencer Jonathan. 2002. *Nationalism*, Barnard A. and Spencer J. (eds.). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*: 391–392. London and New York: Routledge.
- Ssorin-Chaikov Nikolai. 2008. Political Fieldwork, Ethnographic Exile, and State Theory: Peasant Socialism and Anthropology in Late-Nineteenth-Century Russia, Kuklick H. (ed.). *A New History of Anthropology*: 191–206. Oxford: Blackwell.
- Staliūnas Darius. 2015. Lietuviškojo nacionalizmo erdvėkura iki 1914 m., Staliūnas D. (sud.). *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtetyje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Thornton 2014[1988]. The Rhetoric of Ethnographic Holism, Moore L. H. and Sanders T. (eds.). *Anthropology in Theory: Issues in Epistemology*: 378–385. Oxford: Wiley Blackwell.
- Moyar Dean (ed.). 2017. *The Oxford Handbook of Hegel*. Oxford: Oxford University Press.
- Valaitis Antanas. 1932. Iš Lietuvių Mokslo draugijos istorijos, *Lietuvių tauta: Lietuvių mokslo draugijos raštai*. Knyga IV. Šašiuvinys 3: 337–407. Vilnius: Ruch'o spaustuvė.
- Vėlius Norbertas. 1995. Eduardas Volteris (1856–1941), Vėlius N. (red.). *Lietuvių mitologija 1: 336–338*. Vilnius: Mintis.
- Voliteri Eduard A. 1887. *Obi etnograficeskou poizdki po Litvi i Zmydi litomi 1887 goda*. Canktpeterburgi: Imperatorskaja akademija nayki.

- Voliteri Eduard A. 1890. *Materialy dlia enografii latyshkogo plemeni Bitebskoi gubernii*. Sanktpeterburgi: Imperatorskaja akademija nauki.
- Voliteri Eduard A. 1901. *Spiski naseleennychi mesti Suvalkskoj gubernij, kak materialy dlia istoriko-etnografičeskoj geografiji kraja*. Cobrali E. A. Voliteri. Sanktpeterburgi: Imperatorskaja akademija nauki.
- Voliteris Eduardas A. 1903. *Lietuviška chrestomatija*.

- Cobrali E. A. Voliteri. Sanktpeterburgi: Imperatorskaja akademija nauki.
- Voliteri Eduard A. 1906. *O jatviagahi. Ki kakomy antropologičesko-etnologičeckomy tipy prinadlezali jatviagi?:* 1–9. Citano bi zasedanii Obshcestva 30 nojabria 1906 g.
- Volteris Eduardas A. 1909. *Latvių literatura*. Kaunas: Švento Kazimiero Draugija, Saliamono Banaičio spaustuvė.

Rankraščiai

- Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius:
- F17-3. E. Volterio dokumentacija.
- F 17-10. 1933 m. Volteris Eduardas Aleksandro „Autobiografija“.
- F17-131. Igno Končiaus laiškas Volteriui Eduardui 1939.VIII.6.
- F17-207. Laiškai Volteriui.
- F17-208. Laiškas Volteriui iš Marienburgo 14 birželio, 1930.

- F17-294. Eduardas Volteris „Lietuvos etnografiinių-statistinių studijų klausimas-straipsnis, 1930“.
- F43-13. Jonas Basanavičius. 1908.VI.30 Laiškas prof. Eduardui Volteriui iš Franzensbad.
- Žemutinės Saksonijos pagrindinis valstybinis archyvas Hanoveryje (Nieders. Hauptstaatsarchiv Hannover):
- Hann. 152 Acc. 53/84 Nr. 86. Forschungsgeschichte der Prahistorischen Aechaologie u.a. Polen, Litauen, Lettland, Estland, Finnland 1932–1940.

Nuorodos

¹ Prie to prisidėjo įsteigimas „Latvių draugijos“ Rygoje 1886 m. ir keturi giedotojų suvažiavimai 1873, 1880, 1888 ir 1899 m.

² “The data of prehistoric archeology reveal with progress of time a decided branching out of human activities” (Boas 2014 [1932]: 25).